

SAİD NURSİ'NİN BİR ERDEM OLARAK ADALET ANLAYIŞI

K. Ali KAHVECİ¹

Öz

Düşünce tarihinde adalet, erdemler listesinin değişmez bir maddesi olarak en başlarda yerini almıştır. Dolayısıyla adalet kavramı Nursi'nin ele aldığı en önemli evrensel değerler arasında bulunur.

Bu çalışmada Nursi'ye göre adaletin kaynağını temel olarak dinin oluşturduğunu, gücünü buradan aldığını göstermeye çalışacağız. Batı ve İslam ahlakında adalet, hikmet, iffet ve şecaat ortak olarak bilinen dört temel erdemlerdendir. İşte adalet, diğer üç erdemle ortalamasıyla gerçekleşir. Yani adalet, her konuda ifrat ve tefritten uzak durarak orta yolu takip etmektir.

İlahi bir erdem olarak bilinen adalet aynı zamanda Allah'ın en başta gelen niteliklerindedir. Adeta bütün esma ondan türemiştir. Bu anlamda adalet en merkezi kavramdır. Bu çalışmamızda adalet erdemi üzerinde daha çok duracak ve onun kâinatta, insanda ve beşeri münasebetlerdeki tezahürlerini göstermeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Allah, Din, Adalet, Erdem, Said Nursi

¹ Dr., Din Felsefesi, kalikahveci77@gmail.com.

Abstract

On Said Nursi's Sense of Justice as a Virtue

Throughout the history of intellectual thought, the concept of "Justice" has always been considered as the unchanging item on the list of virtues. The virtue of Justice was also taken by Nursi as one of the most important universal values.

In this study we try to show that according to Nursi, religion is the source of Justice and thus the power and authority of Justice and Virtue is drawn from the religion of Islam.

Justice, wisdom, chastity and courage are four fundamental moral principles commonly known both in the western world and in Islam. However justice is realized as an average of the other three principles. That is to say justice is to follow the middle way and avoid the extremes "ifrat" (excess) and "tefrit" (deficiency).

The moral virtue of Justice is known as one of the loftiest attributes enacted by God. Almost all of the Divine Names "esma" are derived from Justice. In this article we will mainly concentrate on this concept and try to understand its effects on the universe, human beings and human relations.

Keywords: God, Religion, Justice, Virtue, Said Nursi

1. Giriş

"Dinin özü ahlaktır"² diyen Kant'ın (ö.1804) düşüncesine paralel olarak Nursi'ye göre kâinat ağacının meyvesi olan insanın en kâmil, en erdemlisi ve adalet timsali 'seçkin kul' peygamber Hz. Muhammed'dir. Zira "Onun ahlakı Kur'an'dı"³ sözü O'nun için söylenmiştir.

2 Immanuel Kant, Lectures on Philosophical Theology (İng. çev. A.W. Wood ile G. M. Clark) adlı eserin 'Giriş' kısmıdır (s.21-42), trc. Mehmet Sait Reçber, " *Felsefi Teolojiye Giriş*", Felsefe Dünyası, 2, sy.40, (2004), 156.

3 Ahmed b. Hanbel, Müsned 5:163. Aynı anlama gelen diğer rivâyetler için bk.

İnsan fiillerinde esas olan ahlakçılara göre daima itidal/orta yol'dur. Orta yol geleneğinin Müslüman filozof ve teologlar arasında en önemli temsilcisinin İbn Miskeveyh (ö. 1030) olduğu kabul edilir. O da “Tehzibu'l Ahlak” adlı kitabıyla bu konuyu en önce dile getiren Aristo'nun (m.ö. 322) düşüncelerini kendi yorum ve katkılarıyla İslam dünyasına sunmuştur.⁴

Bu gelenekten gelen yaklaşımı benimseyerek sürdüren Said Nursi (ö. 1960) için de ahlak, orta yol demektir. Sırat-ı müstakim ise, şecaat, iffet ve hikmetin karışımından çıkar. Bu karışımın son hali de adalettir. Bütün bu faziletlerin bilfiil görüldüğü kişi ise Hz Muhammed'dir. Adalet erdemine geçmeden insanın ahlaki fiillerinin kökeninde var olan kuvvelere bir göz atmak yerinde olacaktır.

2. Ahlakın Kaynağı Olarak Nefiste Bulunan Kuvveler

Başta Eflatun'un (m.ö. 347) felsefesine uygun olarak insanın ah-lâkî fazilet ve reziletlerine temel teşkil eden üç güce sahip olduğundan hareketle ve tasavvuf geleneğinde kimi mutasavvıfların insan nefsiyle ilgili ileri sürdükleri yaklaşımlara benzer şekilde Said Nursi, insanda yerleşik olan ve ruhun yaşayabilmesi için üç kuvvenin olduğundan söz eder. Bunlar; kuvve-i sheviyye, gazabiyye ve akliyyedir.⁵ Nursi'ye göre insandaki 'şehvet' kuvvesi, menfaatli şeyleri almak için ona verilmiştir. Bu şehvet hissi, temelde cinsel arzu, yemek, içmek, uyumak ve konuşmak gibi faydalı şeyleri alma ve elde etme gücü içindir. Ancak bu gücün üç derecesi vardır. Tefrit (negatif aşırılık) derecesi 'humud' denilen shevi şeylere karşı isteksizliktir. Böyle bir kişi, harama karşı

Müslim, “Müsâfirin”, 39; Ebû Dâvud, “Tatavvu”, 26; Nesâî, “Kıyâmu'l-leyl”, 2; Dârimî, “Salât”, 165; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5:54, 91, 188, 216.

4 İbn Miskeveyh, *Ahlakî Olgunlaştırma*, trc. A. şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.,1983), 23, 24.

5 Bediüzzaman Said Nursi, *İşarât-ül İ'caz*, trc. Abdülmecid Nursi, (İstanbul: Sözler Yay., 1978), 24; Krş. Gazali, *Mizânü'l-Amel*, terc. Abdullah Aydın, (İstanbul: Aydın Yay.,1971), 46; Eflatun, ruhun üç parçasının olduğundan söz etmektedir; bkz. Eflatun, *Devlet*, IV, trc. Tuba Öztürk (İstanbul: Akvaryum Yayın., 2008), 120, 122.

şehvetli olmadığı gibi helallere karşı da iştahlı değildir. İfrat (pozitif aşırılık) derecesi ise, helal haram demeden aşırı şekilde şehvetine düşkün olmaktır. Böyle bir kimse namusları ayaklar altına alma istidadındadır. Orta mertebe olan vasat derecesi ise, iffetlilik. Kişinin helaline karşı şehveti varken, harama karşı iştahsız olur.⁶

Yani, şehvetin tefriti adeta cinselliğin yok edilmesi, bitkisel bir hayat düzeyi; ifrat düzeyi ise, şehvetperestlik, kalbi ve akli tüm insani duygularının kaybolması; vasat düzeyi de iffetlilik. Dolayısıyla Said Nursi, iffeti, sadece cinsel noktada değil; yemek, içmek, uyumak, konuşmak, bakmak vb. gibi insanın her şeyde ölçülü olması anlamında en geniş şekliyle ele almıştır. Bu anlamda iffet, kendini kontrol etme kabiliyetidir.

İnsandaki 'gazap' kuvvesi de zararlı şeyleri uzaklaştırmak için verilmiştir. Bu eğer İslâm dininin sağlam inanç esaslarıyla dengelenmezse ya her şeyden korkmak ya da hiçbir şeyden korkmamak gibi aşırılıklar ortaya çıkarabilir. İkisi de birey ve toplumun ahlaki hayatını bozacak durumlardır. Bunun tefrit derecesi, korkaklıktır ki, olur olmaz şeylerden korkarak hayatı kendisine zehir eder. İfrat derecesi ise, maddi ve manevi hiçbir şeyden korkmama hissi veren aşırı öfke halidir. Ama bu kuvve dengelendiğinde 'şecaat' dediğimiz bir fazilet meydana gelir. Bu durumda insan kimseye haksızlık yapmaz. Denebilir ki, bütün zulümler bu türlü kötü ahlaki bir hissin ürünüdür. Vasat mertebesi, şecaat denilen kahramanlıktır.⁷

Nursi'ye göre, 'kuvve-i aklıyye' ise, iyi ve kötüyü birbirinden ayırt etmek için verilmiştir. Eğer insan, İslâm dininin sağlam inanç esaslarıyla dengelenmezse o zaman ya ahmaklık ya da 'cerbeze' ortaya çıkar. İnsanın hiçbir şeyden anlamaması demek, insanî yetilerini

6 Nursi, *İşarât-ül İ'caz*, 24; benzer yaklaşımlar için ayrıca bkz., Gazzâli, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, trc. Ali Arslan, 3, (İstanbul: Merve Yay.,1985), 53.

7 Nursi, *İşarât-ül İ'caz*, 24; krş, Gazzâli, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, 53.

kaybetmesi demektir. Cerbeze ile herkesi aldatması, hakkı bătıl, batılı hak göstermesi de fert ve sosyal ahlakın hedefi olan mutluluğu, huzuru bozucu bir durumdur. Bu kuvve dengelendiğinde hikmet sahibi, akıllı bir insan karşımıza çıkar. Böyle bir insan ise hakkı hak bilir ona uyar, bătılı da bătıl bilir ondan uzaklaşır. İffet, şecaat, hikmet ve adâlet kodunu meydana getirir. Bu da ‘sırat-ı müstakim’ (istikamet/orta yol) olarak isimlendirir.⁸Bu sayede insan, bencilce davranışlardan, hazzın peşinde koşmaktan, başkasına zarar vermekten kurtulur. Bunun da yolu aklın hikmet dairesinde kullanılmasından geçmektedir. Hikmet de bir řey hakkında doğru ve uygun karar verebilme kabiliyetidir

3. Erdem/Fazilet Olarak Adâlet

Ahlakın en temel esasları arasında yer alan adâlet, insanlık tarihi boyunca bütün uygar toplumların üzerinde titizlikle durdukları en yüksek değerlerden birisidir. Çünkü sadece aklın değeril, vicdanın da sosyal yaşamdan beklediği en önemli ilkedir. Zaten adâlet, geçmişten günümüze ve bütün dinler ve ahlakçı, siyaset felsefecileri tarafından en temel erdemlerin başında zikredilmiştir.⁹

Aristoteles, evrensel bir ilke olarak âdil olanın yasal olduğunu ve buna uyan insanın da âdil olacağından söz eder.¹⁰ Dolayısıyla adâlet, yasaları akla getirir. Zamanın değişmesiyle yasalar da değişir. Ama evrensel adâlet ilkeleri asla değişmez. Siyasal egemenliğin ve devletin temelinde adâlet vardır. Adâletin olduğu yerde de yasalar bir anlam ifade eder.

Sözcük olarak ‘adl, idl’, şeklinde iki formu bulunan adâletin, temel anlam olarak eşitlik, denklik, düzen, denge, doğru yolu izleme,

8 Nursi, İşarât-ül İ’caz, 24.

9 Solmaz, Z. Hünler, *Rawls ve MacIntyre: İki Adâlet Arasında: “Liberal ve Komüniteryan Düşüncelerin Çatışma Alanı*, (Ankara: Vadi Yay., 1997), 122.

10 Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, trc. Saffet Babür, (Ankara: Ayraç Yay, 1998), s. 1129a 5,88.

gerçeğe uygun hükmetme gibi kullanımını görmekteyiz.¹¹Eşitliğin vicdanlarda saygın bir yerinin olmasının nedeni, Hak kavramıyla kurduğu ilişkiden dolayıdır. Hak ile hükmetmek, vicdanlarda doğruluk hissi uyandıran şey, her şeyin yerli yerince olması ve en uygun konuma yerleştirilmesidir. Adâlet; bir çeşit mükemmellik anlayışının yansımasıdır. Kur'an gözlüğüyle bakılınca, bütün evren adâlet, denge üzere kurulu dur. Parçası olduğumuz kozmik düzene uyum göstermek, adâlet ilkesine uygun davranmak olacaktır. Toplumsal düzenin sigortası olan adâlete geçiş yapan her bütüncül bakış, adâletin her türlü ilişkinin devam ettirilmesini sağlayan ana ilke olduğunu görür. Yer ve gök adâlet ile ayaktadır; Peygamberler kitapla birlikte adâleti getirmişlerdir.¹²

Kınalızade Ali Efendi,(ö.1571) ayette geçen 'kitap' kelimesinin ilahi hükümlere, 'mizan' kavramının, yapılanların adâlet ölçüsüyle yapılması gerektiğine işaret ettiğini, 'hadîd' kelimesinin ise, adâleti tahakkuk ettirecek otoriter devlet yöneticisine göndermede bulunduğunu ifade etmektedir.¹³ Bu yönüyle ilahi beyan, adâletin varlığına ve gerekliliğine işaret etmektedir.

Bir kimsenin adil olması, o kimsenin yaratıcısıyla olan ilişkisi bakımından bir değerlendirilmeye tabi tutulur. Zira ilahi emirleri yerine getirmemek, yasaklardan uzak kalmamak adâlet kavramının dışına çıkmak demektir. Daha geniş bir kavram olan ve bir şeyi ait olmadığı konuma yerleştirmek şeklinde tanımlanan zulüm ise daha çok, haksız tutumları ifade etmesi yönünden adâletin karşıt cephesine yerleştirilmiştir. Zulüm, devletin bekası açısından en büyük tehdittir. Devlet;

11 Mustafa Çağrıcı, "Adâlet", Türkiye Diyanet Vakfı, cilt,1. (İstanbul: TDV Yay., 1988), 341.

12 "...biz insanların adâleti yerine getirip ayakta tutmaları için o peygamberlerle birlikte kitabı ve mizanı indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için fayda vardır." (el-Hadîd, 57/ 25.)

13 Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlak-ı Alai, haz.*, Hüseyin Algül, Tercüman temel eser, tarihsiz, 138.

“inkâr, küfür ile ayakta kalır fakat zulümle asla”¹⁴ özdeyişi bize asıl etken olanın yöneten ile yönetilen arasındaki adâletin geçerliliğini korumak ve sürdürmek olması gerektiğini hatırlatır. Diğer yandan, yönetsel bir sistemin sürekliliğini, küfrün değil de zulmün engellemesi ve çökmesine yol açması çok manidardır. Zira zulmü ve haksızlığı yadsıyan adâletin, inanç üstü bir tarafı olduğu kanaati bizde oluşmaktadır.

Esas itibariyle adâlet, dinin dört ana temelinden biri olarak kabul edilir. Kâinatta hâkim olan olağanüstü denge de Allah’ın ‘adl’ isminin bir tecellisi, zuhurudur. Adâlet, tekvini/kevni ve şer’i/teşrii veya müsbet/olumlu ve menfi/olumsuz adâlet üzere iki kısımdır. Müsbet adâlet; hak edene hakkını vermektir. Menfi adâlet ise, haksızları terbiye etmek, eğitmek demektir.¹⁵

Adâlet, devlet yöneticisinde bulunması gereken ilk ve en temel nitelikten birisidir. Bir ülkenin imarı, adâletli bir yönetime bağlıdır. Adâletin olduğu yerde, devlet hazinesi dolar, taşar. Ne zenginlere yararlanmak ne fakir insanlara merhamet kaygısıyla adâletten ayrılmamak gerekir. Kur’an’ın belirttiğine göre, kıyamet günü insanlar arasında adâletle hükmedilir ve hiç kimseye zerre kadar zulmedilmez (Yunus 10/54). Sanki Yüce Yaratıcı; ben sizin aranızda adâletle hükmedeceğim, öyleyse siz de dünya hayatında kendi aranızda adâletle hükmedin demekte, kendisinde sahip olduğu adâlet sıfatını, kullarında da görmek istediğini belirtmektedir.

Said Nursi, eğer bir kalp ve vicdan İslâm’ın faziletleriyle süslenmezse, ondan gerçek anlamda hak ve hakikati koruma ve adâletin sağlanmasının beklenilemeyeceğini,¹⁶ belirtir ve şu görünen âlemde nizam ve dengenin olması için adâletin gerekli olduğu gibi, beşer âleminde de asayişin temini için tarafsız adâlet merkezlerinin bulunmasının gerek-

14 Maverdi, *Edebi’ d-Dünya ve’ d-Din*, (Beyrut, 1978), 227.

15 Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Envar Neşriyat, 1965), 8.

16 Bediüzzaman Said Nursi, *Münazarat* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2010), 136.

liliği üzerinde durur.¹⁷ Nursi'ye göre, had ve ceza ilahi emir ve adâlet hesabına icra edildiği zaman hem ruh, hem akıl, hem vicdan, hem de diğ-
er latifeler bununla alakalı olurlar. Beşerin mutluluğu dünyada adâlet
ile olur. Nursi, eğer insan hemen aklını başına alıp ilahi adâlet namına
ve hakiki İslâmiyet dairesinde mahkemeler kurmazsa düzenin bozula-
cağını belirtir.¹⁸ Dolayısıyla kâinatın işleyişinde de görülen dengenin
adaletle arasında sıkı bir ilişki olduğuna işaret eden Nursi, kâinata den-
geye dayalı bu işleyiş bozulduğunda nasıl ki tüm düzen alt-üst olursa,
sosyal hayatta insanlar arasındaki adalet ölçüsü de bozulursa tüm sos-
yal ilişkilerin bozulacağı uyarısını yapar.

Daha önce de belirtildiği gibi, beşeri var oluş, bir çeşit denge kur-
ma faaliyetidir. İnsan sürekli kendine hâkim olma süreci içinde olma-
lıdır. Devlet de fertlerin toplamından oluşan bir siyasal örgütlenmedir.
Devletin amacı ise, fertleri temel ve ortak yararlarını toplumsal alanda
en temel değer olan adâletle dengede tutmasıdır. Bunu sağlayan devlet
adâletli devlet olur. Bu durumda fert, toplum ve devlet arasında doğru
orantılı bir ilişkiden söz edilebilir.

Cumhuriyeti oluşturan unsurlardan birinin adâlet olduğunu ve
meşrutiyetin de adâlet esasına dayandığını belirten Nursi, “Meşrutiyet,
adâlet ve şeriattır”¹⁹ demekle böylesi bir yönetimde adâletin olmazsa ol-
mazlığını önemle vurgulamaya çalışmıştır. Dolayısıyla Nursi, Osmanlı
yönetim geleneğinde de devletin ve devlet yöneticilerinin adâlet daire-
sinin dışına çıkmalarını zulüm olarak değerlendirmiştir. Ancak, İslâmî
olsun veya olmasın genel yönetimler için de devletlerin varlıklarının
devamı adâlete bağlanmıştır. Aristoteles'te de adâlet, devletin dayan-
dığı temel ilkelerden biridir. Adâlet, gerek fert ve gerekse ülke için en
fazla gerek duyulan erdemdir. Hatta ona göre adâletin olmadığı yerde
siyasal birliktelikten bahsetmek mümkün değildir. O, adâlet olmaksızın

17 Nursi, *Sözler*, 66.

18 Bediüzzaman Said Nursi, *Hutbe-i Şamiye* (İstanbul: Sinan Matbaası, 1960), 79.

19 Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfî* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2000), 23, 69.

bir devletin kurulmasını, hayatını sürdürmesini imkânsız görür.²⁰ Aynı şekilde Nursi için de adâlet, ülkenin salahını gerektirici ilke olup dünya barışının da temelidir.

Daha önce belirttiğimiz gibi adâlet, orta yol, istikamet, denge anlamlarına da gelir. İslami değerler sisteminde “din, iyi/mükemmel ahlaktır” ifadesiyle ahlak ile adâlet arasındaki ayrılmaz ilişkiye vurgu yapılmıştır. İbadet yaparak yaratıcıya olan hakkını yerine getirme biçimi insan-Allah arasındaki adâletin işleyişi yönüyle özel bir anlam kazanmaktadır. Başka bir deyişle Allah’ın hakkını ihmal, en büyük zulüm/adâletsizliktir. Zira insan Allah’ın yeryüzündeki halifesi -temsilcisi- olması yönüyle ilahi emaneti yüklenme sorumluluğu ile birlikte, ilahi isimlerin “zanni sahipliğinden”²¹ feragat etmekle bu ilahi isimlere ‘ayna’lık etme görevinden uzak kalmış demektir. Hâlbuki insan adâlet gibi emanet sorumluluğunu Allah’ın rızası üzerine yerine getirmek durumundadır. Aksi halde adâletin zıddı olan zulme düşmüş olur.

Her zaman insanın fitratında var olan fitrî eğilimler bir yönüyle adâleti gerekli kılar. İşte bu kişisel adâletin, dengenin ve mükemmelliğin oluşmasının en önemli yolu, Allah’ı tanıma bilme ve ona karşı kulluk görevini bilinçli bir şekilde yerine getirmekle olur. İnsanla ilgili kontrol edilmesi gerekli sınırsız eğilim ve isteklerin orta hali böylesi bir adâletle açıklanabilir.

Adâlet üzerinde ısrarla duran Nursi’ye göre, dinsiz sistemler altında insanların hayatlarında zulmün hâkim olmasının ve toplumda fesadın ve ahlakî bozukluğunun yaygınlaşmasının sebebinin, kâinat nizamının esasları olan adâletin bulunmayışında yatmaktadır. Yine Nursi’ye göre, şu âlemde gözle görülür bir denge ve düzenin yanı sıra, ölçülü bir biçimde dağıtılan rızık ve her şeye hükmeden bir hikmet vardır. Bu ise,

20 Aristoteles, *Politika*, rc. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayın., 2013), 1253 b, 1283 a, s. 2036; ayrıca devletlerin ayakta kalmasını sağlayan esasları Adâlet Dairesi (Adâlet Çemberi) diye ifade edilen bir formül için bkz. Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlak-ı Alai*, 283.

21 Colin Turner, “Risale-i Nur’da Adâlet Kavramı ve Ontolojisi”, www.bediuzzaman-saidnursi.org/ (09.06.2014).

her şeyi kuşatan bir Zâtın ilmine, hikmetine ve adâletine işaret etmektedir.

Allah'ın hak, rahîm, kerîm gibi ilahî isimlerinin nizam, düzen ve denge içinde, onun hikmetine ve adâletine nasıl uygun düşmekte olduğuna işaret etmektedir. Yüce Zâtın hiçbir şeyi unutmuyarak, şaşırarak tanzim ettiğini, her şeyin rızkını verdiğini, onları idare ettiğini görmek mümkündür. İşte bütün bunlar onun adâleti ve hikmetinin bir göstergesidir. Yani onun hakîm ismiyle, her şey anlamlı ve gayeli hale gelmekte ve âdil ismiyle her şey kendine layık suret almaktadır. Bütün bunların arkasında külli hikmet ve adâletin yanı sıra külli ve kuşatıcı ilim yatmaktadır. Nursi'ye göre, mutlak hayırdan ancak mutlak hayır gelir; mutlak hâkimden de akla ters bir şey çıkmaz. Dolayısıyla Allah'ın adâleti merhametiyle bir ve aynıdır.²²

Diğer yandan Nursi, dört hava, su, toprak ve ateş maddi unsurlara karşılık hikmet, adalet, inayet ve merhametten oluşan anasır-ı maneviyeye adını verdiği dört manevi unsurdan da söz eder. Bu karşılaştırmada adaleti ana unsuruyla eşleştirmekte ve nasıl ki hava olmadan dünyada yaşamak, nefes almak mümkün değilse, adalet olmadan da yaşamak, dünyada bir nizam kurmak mümkün görülmemektedir. Yaşamdaki adalet yaşamdaki hava kadar gerekli ve önemlidir.²³ Adaletin özünde yine bir denge unsurunu saklı olduğunu burada görmek mümkündür. İnsanın bedensel ve ruhsal yapısında bulunması gereken dengeyi de yine adaletle ifade eder. Tıpkı insan nefsinin güçlerinin birbiriyle uyum içerisinde olmaları, bu anlamda sağlıklı insan, ruh ve beden arasındaki dengeyi iyi kurabilen insan demektir.

Yüce varlığın sahip olduğu 'âdil' isminin kâinattaki büyük yansımaları sonucu Nursi'ye göre eşyada ortaya çıkan böyle bir dengenin

22 Nursi, *Sözler*, 10.

23 Bediüzzaman Said Nursi, *Lem'alar* (İstanbul: Sözler Yayınevi, 1976), 310.

varoluşu insanlara adâletli olmak için bir mesajı da barındırmaktadır.²⁴ Varoluştaki her şey adâlet ilkesine tabidir. Hiçbir varlıkta ne bir fazlalık ne de bir eksiklik bulunmadığı gibi, bir adâletsizlik, bir ölçsüzlük de yoktur. Özellikle Rahman suresinde geçen ‘mizan/ölçü’ kelimesinin dört kez tekrar etmekle mizan, denge, ölçü konusunda sıkça uyarılarda bulunan Allah, fert ve sosyal hayatta da mizandan ayrılmamak gerektiğine vurgu yapmıştır.

Nursi'nin adâlet vizyonu, kendi dışındaki bütün varlıklara karşı adil olunmasını istediğini ve Allah'ın rahmetinin bir parçası olarak bütün varlıkların fitratına yerleştiği, dünyadaki adâlet ve mizanın sürdürülmesi ve korunmasına katılmaya kişiyi teşvik ettiği için, sadece bütüncül değil, pragmatik özellikler de taşımaktadır. O, merhametsiz siyasetin bir düsturu olan “hükümetin selameti ve asayişin devamı için fertler feda edilir”²⁵ anlayışının da adâlet anlayışına ters olduğunu belirtir. Nursi, dört maddi unsurla dört manevi unsurla yaptığı karşılaştırmada adaleti hava unsuruyla eşleştiren Nursi'ye göre, nasıl ki hava olmaksızın dünyada yaşamak, nefes almak mümkün değilse; adalet olmadan da dünyada bir düzen ve nizam kurmak mümkün olmamaktadır.²⁶

Öte yandan Nursi, adâletin herkes için olması gerektiğini, İslâm tarihinden örnek olaylarla ortaya koymaya çalışır. Şöyle ki; kırk kişi Hz. Osman'ın (r.a.) evine girerek saldırmış ve onlardan birisi Hz. Osman'ı öldürmüştü. Ancak bu kırk kişiden hangisinin onu katlettiği bilinmemekteydi; hâlbuki kısas emri fiiliyatta sadece bir kişi için uygulanabilirdi. Hz. Ali (r.a.) de ortalık yatışana kadar beklemeyi tercih etmişti. Diğerleri ise geciken adâletin diğer cinayet ve zulümlere kapı aralamasından endişe etmekteydiler. Sonuçta birbirine zıt iki yaklaşım doğdu. Birisi bir kişinin işlediği cinayetin cezasının başkalarına yükleneme-

24 Nursi, *Lem'alar*, 309.

25 Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat* (İstanbul: Sözleryayınevi, 1981), 57.

26 Nursi, *Sözler*, 85.

yeceğini düşünen, bunun için temkinli olma ve bekleme yanlısı olan Hz. Ali, “hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez;” (İsra 16/15) mealindeki ilahi emre uymayı tercih etmişti. Diğeri, Hz. Aişe'nin (r.a.) görüşü; cinayeti işleyenin yanına kâr kaldığı gibi bir görüntünün başka cinayetlere davetiye çıkaracağı endişesini doğurmaktaydı. Ona göre adâletin tatbiki gecikmemeliydi.

İşte bu içtihadî mücadelede sergilenen tartışmalar daha sonraki kuşaklarda ‘adâlet-i mahza’ ve ‘adâlet-i izâfiye’ gibi iki kavramı doğurmuştur. Hz. Ali adâlet-i mahzayı temsil eder. Buna göre hak, haktır; küçük ve büyüğe bakılmaksızın bir fert, umumun selameti için feda edilmez. Adâlet, adâlettir; duruma göre değişmez. İkincisi ise değişen şartlara göre değişir. Bir ferdin hakkını zayi etmenin bedeli daha büyük zararlara yol açmış olabilir. Bu açıdan geneli ilgilendiren bir zararın gerçekleşmemesi adına kişiye hak etmediği bir ceza verilemez. Muhemel olanın ‘vâkî’ olanın önüne geçmesi durumunda çok ihtimaller devreye sokulabilir ve zulümlere meşruluk kılıfı uydurma yoluna gidilebilir. Dolayısıyla adâleti mahza anlayışı içinde, bir masumun hayatı hiçbir şekilde yok edilemez.²⁷

Demek ki, bir insanı yaratmakla bütün insanları yaratmak nasıl ilahi kudret için fark etmiyorsa, ilahi adâlet için de, bir insanın hukuku bütün insanların hukuku gibidir; o hukuku çiğneyen kimse, bütün insanlara zarar vermiş olur. Bütün peygamberler de bunu telkin ederler; temel prensip olarak, kuvvetin hakta olduğunu, hakkın kuvvette olmadığını esasına dayanır. Telkin edilen “Kuvvet haktır; hak, kuvvette değildir;”²⁸ ifadesiyle zulmü ortadan kaldırarak adâleti tesis eder. Anlaşılan o ki, bir masumun hakkı, bütün halk için dahi olsa ibtal edilemez. Bir fert dahi umumun selameti için feda edilmez. Bu bağlamda Said Nursi, “insan insanın kurdudur; herkesin herkese karşı savaşımı doğal bir

27 Nursi, *Mektubat*, 474; a.mlf., *Sünûhât*, 13.

28 Nursi, *Mektubat*, 48; a.mlf., *Sözler*, 541.

haldir,”²⁹ diyen ve hakkı kuvvete indirgeyen Thomas Hobbes (ö. 1679) gibilere karşı durmuş; kuvvetin fiziki bir güç olduğu, böyle maddi bir kuvvetten iyi bir ahlakî hal meydana gelemeyeceğini dile getirmiştir.

Adâlet-i izâfiyede ise, kül’ün/bütünün selameti için cüz’ü /parça feda edilebilir. Toplum için, ferdin hakkı dikkate alınmaz. Bütün insanların zarara uğraması büyük ve külli şer, bu zararın giderilmesi için bir insanın yahut küçük bir gurubun hakkının çiğnenmesi ise cüzî şerdir. Küllî şerden/kötü kurtulmak için, cüzî şerri kabul etmek ise ehven-i şer ile amel etmektir.³⁰ Bunun içindir ki adâletin kusursuz tecellisi için, dinin rolünü gerçekçi bir açıdan takdir etmek gerekmektedir. Aynı zamanda suçların ve cezaların ferdiliği ilkesini savunan Nursi, ha nazarında hakkın büyüğü küçüğüne bakılamayacağına işaret etmektedir.

Adâletin gayesi, haklıyı haksızdan ayırmak ve haksızı terbiye etmektir. Bir insanın hakkına sahip olduğu bir sahada yaşaması her şeyden önce ahlaki bir meseledir. Nursi, devleti gerçekleştirecek kurumların niçin din duygusuna dayanması gerektiğini, dini duygunun ihmal edilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir.³¹ Fransız devriminin insanlığa armağan ettiği ünlü üçleme hatırlanacak olursa; özgürlük, eşitlik, kardeşlik; bu üçleme olmazsa hangi adâlet mekanizması tek başına bir toplumun barış içinde yaşamasını mümkün kılabilir. Demek ki bizim en az adâlet kadar, hürriyet ve kardeşliğe, eşitlik kadar farklılığa da ihtiyacımız var. İnsanın özüne aykırı her türlü baskı karşısında özgür; insan yaşamını belirleyen tüm yasalar karşısında eşit; tüm ayrımcı politikalara inatla insanın özüne saygı duyarak yeryüzünün bütün insanlarıyla bir ve beraber adil bir hayat yaşama zarureti vardır.

Adaletle eşitlik arasındaki sıkı bağa da dikkatleri çeken Nursi’ye göre, eşitlik sağlamayan adalet, adalet sayılmaz. İnsanlar arasında eşit-

29 Thomas Hobbes, *Leviathan*, trc. Semih Lim (İstanbul: Y.K Yay., 1993), 94.

30 Nursi, *Mektubat*, 53, 54

31 Nursi, *Hutbe-i Şamiye*, 77, 78.

liği sağlamadan huzur ve güvenin ortamının sağlanması adaletin ayakta tutulması da mümkün olamayacaktır.³²

Nursi, demokratik ahlakın bir gereği olarak azınlık haklarının korunması konusunda da adâleti ön planda tutmuştur. Yeni rejimin sağladığı azınlık haklarına yapılan itirazlara karşı, “Hukukta şah ve geda (dilenci) birdir, eşitliksiz adâlet, adâlet değildir”³³ diyerek kanun karşısında herkesin eşit olduğunu savunmuştur. Dini, ırkı, makamı, ne olursa olsun herkesin kanun önünde eşit haklara sahip olduğunu ifade etmiş, makamların da bir ayrıcalık ve üstünlük alameti olmadığını, hizmetkârlık ve mesuliyet gerektiren vazifeler olduğunu söylemiştir. Milletin saadet ve selametinin Ermeniler³⁴ ve diğer komşularla kurulacak dostluklarla sağlanacağını, düşmanlığın her yönüyle ülke ve millete zarar vereceğini vurgulamıştır.

Demokrasinin temel ilkelerinden olan kanunların üstünlüğünü, kuvvetin kanunda olması gerektiğini, yoksa istibdadın hâkim olacağını belirten Nursi, istibdadın sadece şahıslarda değil, kanunlarda da söz konusu olabileceğini, zulümlere sebebiyet verebileceğini belirtmiş ve bunun bilfiil Cumhuriyet döneminde yirmi yedi yıl tek parti diktatörlüğünün hâkimiyeti altında görmüş ve yaşamıştır.³⁵

Nursi, bu süreç içinde keyfi davranışlara karşı hep meşru zeminde kalarak şiddet eylemlerine yönelmemiş ve bütün faaliyetlerini fikri alanda yürüterek düşüncelerini eserleriyle özgürce ifade etmeye devam etmiştir. O, herkese önce insan olarak değer vermiş ve ferdi, devlete feda eden yaklaşımın aksine, hak haktır; küçüğüne büyüğüne bakılmaz, bir masumun hakkı umumun hakkı için de olsa feda edilemez diyerek bireyin hak ve hürriyetlerini öne çıkarmıştır. Ayrıca hürriyetçi bir anlayışla ve demokratik bir duruş sergileyerek insan merkezli bir yönetim

32 Nursi, *Sözler*, 95.

33 Nursi, *Münazarat*, 30.

34 Nursi, *Münazarat*, 39.

35 Bediüzzaman Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 1992), 280; a.mlf., *Divan-ı Harb-i Örfi*, 41.

ve adâlet anlayışını savunagelmiştir. Nursi, hürriyetin kısıtlanmasının da ahlaki bir sorun doğuracağını, bu yüzden asıl hürriyetin, ötekinin hürriyetini korumak ve kollamakla olabileceğine vurgu yapmıştır.

4. Sonuç

Nursi'ye göre ahlaki anlamda adalet hikmet, iffet ve cesaret gibi üstün niteliklerin bir insanda toplanmasıyla oluşan bir erdemdir. Adaleti, davranışlarda ifrat ve tefritten kaçınıp orta yolu bulmak olarak nitelendirmek mümkündür. Bu anlamda erdemli olmak ancak her bakımdan adaletli olmakla mümkün hale gelmektedir. Dolayısıyla adalet kavramı fert ve toplum hayatında hava gibi su gibi ihtiyaç duyulan bir olgudur.

Nursi adaleti en temelde ilahi ilkelere bağlı kalarak ve bu ilkeleri nazara alarak temellendirmiştir. Ancak Nursi bu konuda sadece vahiyle de kalmaz, akıl, vicdan gibi diğer unsurları da dikkate alarak inanan/inanmayan her kesimin kabul edebileceği diğer tartışmaları da devreye sokmuştur. Ayrıca Nursi adaletin eşitlikle olan bağına da işaret ederek eşitlik sağlamayan bir adaletin adalet olamayacağını belirtmiştir.

Nursi, kâinatta ve insanda hâkim olan denge unsuruyla adalet arasındaki ilişkiye de işaret etmiş ve ona göre adaletin bozulması demek var olan dengenin de bozulacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Nursi'ye göre her şey ancak adaletle ayakta kalabilir.

5. Kaynakça

Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. trc. Saffet Babür. Ankara: Ayraç Yayınları, 1998.

Aristoteles. *Politika*, trc. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2013.

Colin, Turner. “*Risale-i Nur'da Adâlet Kavramı ve Ontolojisi*”, www.bediuzzamansaidnursi.org/ (09.06.2014).

Çağrı, Mustafa. “Adâlet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansik-

lopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 1988. 1:341-388.

Eflatun (Platon). *Devlet*. trc. Tuba Öztürk. İstanbul: Akvaryum Yayınları, 2008.

Gazzâli, İhyâu *Ulûmi'd-Din*. trc. Ali Arslan. İstanbul: Merve Yayınları, 1985.

Gazzâli. *Mizânü'l-amel*. trc. Abdullah Aydın. İstanbul: Aydın Yayınları, 1971.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*. trc. Semih Lim. İstanbul: YK Yayınları, 1993.

İbn Miskeveyh. *Ahlakî Olgunlaştırma*. trc. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.

Kant, Immanuel, *Lectures on Philosophical Theology* (İng. çev. A. W. Wood ve G. M. Clark) adlı eserin 'Giriş' kısmıdır (s. 21-42), trc. Mehmet Sait Reçber. "Felsefî Teolojiye Giriş". *Felsefe Dünyası*, 2, sy. 40, 2004.

Kınalızade Ali Efendi. *Ahlak-ı Alai*. haz., Hüseyin Algül. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayını, ts.

Maverdi. *Edebi'd-Dünya ve'd-Din*. Beyrut, 1978.

Nursi, Bediüzzaman Said. *İşarat-ül İ'caz*, trc. Abdülmecid Nursi. İstanbul: Sözlere Yayinevi, 1978.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Divan-ı Harb-i Örfi*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2000.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Hutbe-i Şamiyye*. İstanbul: Sinan Matbaası, 1960.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Lem'alar*. İstanbul: Sözlere Yayinevi, 1976.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Mektubat*. İstanbul: Sözler Yayınevi, 1981.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Münazarat*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2010.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: Envar Neşriyat, 1996.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Sünuhât*. İstanbul: Sözler Yayınevi, 1977.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Tarihçe-i Hayatı*. İstanbul: Envar Neşriyat, 1992.

Solmaz. Z. Hünler, Rawls ve Mac Intyre: İki Adâlet Arasında: *Liberal ve Komüniteryan Düşüncelerin Çatışma Alanı*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.